هاوچەرخ چییە ؟ ئەدەبی هاوچەرخ چییە؟.. نووسینی شاعیر و ڕەخنەگری تونسی: مونسیف ئەلوهایبی.. وەرگێران: سەردار جاف

ئەوەی بە هزردا بێت ڕەنگە ئەوە بێت کە (ئەدەبی هاوچەرخ) ئەو ئەدەبیە کە سەر بە ئەمڕۆستاکە، یا نها، یاخود ئەم کاتیە، هەروەک پەیکەرتاشە عارەبەکان وای ناوزەد دەکەن، بە واتا کە ئەدەبی ئەم سەردەمە یان ئەو ماوە زەمەنە دیاریکراوەیە، لای ڕۆژئاواییەکانیش لە سەر ئەم حاڵە وا کەکن کە چل و سیەکانی سەدەی ڕابردوو بوو بێت، ئەو دەمانەیە کە جەنگی دووەمی جیهانی بە خۆە دیتووە، هاوکات بووە لە گەڵ سەرەتای بزاقی ڕزگاریخوازی نیشتیمانییەکانی ئەفریکا و ئاسیا لە پەناو کۆتاییهاتن بە داگیرکاری، وەلە ئەو سەردەمە بەویش ناسراوە کە شەپۆلی ساردی نێوان دوو بلۆکی سەرمایەدار و کۆمۆنیستی یان مارکسی (سۆسیالیستی) تەدا بەرجەستە ببوو، هەروەها سەردەمی گەشەی ئابووری جیهان و، ئەدەب و هونەری مەدەرنەتە بە هەموو جۆر و شێوازێکیانەوە وەکوو سوریالی و دادایی و ... و پیشەسازی چاپکردنی کتێب و پاشان بە { بە هەژمارکردنی } وکاری دیکەیش لەوانە گەڵانکاری جیەسیاسی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و تەکنەلۆژی بوو.

هەندێک وای دەبینن وە کە دەشە ئەدەب و هونەری هاوچەرخ بە سەر سەقناغی سەرکی جیابکرێتەوە بە ((تایبەتی لە فۆڕمنسا)) :

یەکەمیان لە نیوەی یەکەمی سەدەی ڕابردوو دەست پێ دەکات لە گەڵ نووسەرانی وەک سارتەر و کامی و سیلین ... دووەمیان لە ناوەڕاستی سەدەی ڕابردوو دایە ئەویش بزاڤکانی پێشڕەوی و سوریالی و ڕەمانی نوێ و شانەی عەبەسی ، سێیەمیانیش لە هەشتاکانەوە دەست پێ دەکات بە واتا کاتی گلۆبالیزەیشن(عەوڵەمە) دروست کردنی ئەدەب و کتێبی خەیاڵی زانستی و ئەدەبی" خەیاڵی خود " . {{ وەرگێڕانی عارەبییەکە بە خەیشی ڕاڕایە لە سەر ئەم دەستواژەیە }}.

لە ڕاستیدا ئەم شرۆڤە ڕەنگە ورد نەبێت،چونکە چەمکی هاوچەرخ ، جیاوازی بە پێی جیاوازی وڵات و کەلتوورکانیانە، مەژوونووسە

فەرەنسی و ئاوروپاییەکان جگە لە ئینگلیزەکان، دەیگەڕێنەوە بۆ ساڵی ١٧٨٩ (سەرەتای شۆشی فەرەنسا) و ساڵی ١٧٩٢ (هەوشاندنەوەی پاشایەتی و ڕاگەیاندنی کۆماری) شۆشی ١٨٤٨ و کۆمۆنەی پاریس کە تەمەنێکی زۆری نەخایاند، پاشان شۆشی پیشەسازی تا بە کاتی ئێستا دەگات.
لە جیهانی ئینگلۆسکسۆنی بە تایبەتی، دەستەواژەی (هاوچەرخ) بەرفراوان دەبەتەوە بۆ نزیکەی هەشتا ساڵ بەر لە ڕۆژگاری ئەمەمان، یا ماوەکە لە ١٩٤٥ دەست پێدەکات بۆ ئێستا، بۆ وردی ئەم ماوەیەیش زۆتر بۆ ماوەی هاوچەرخی ئەتەمی و چەرخی کۆمپیوتەر و ژیری دەست کرد دادەنرێت.
ئا ئەم (مێژووی هاوچەرخ) دەشێ ئەوانەی لەم سەردەمەدا و لە ووداوە جیاوازەکانی مێژوویی و سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و کەلتووریان بینیوە و ژیاون و ماون، کە لە یادەوەرییەکانیان پارێزراون، دەتوانن دەماودەم یان بۆ نووسین بیگێڕنەوە.
کە فەرەنسا لە سێ یەکی سەدەی نۆزدەدا دەستی بە سەر زۆربەی ئەفریکا و وڵاتانی عارەبی لە ڕۆژئاوا دا گرت، بەریتانیایش لەولاوە دەستی بە سەر زۆربەی ئاسیادا گرت بە تایبەت هیندستان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیش، ئەوەی مەبەستمانە بێەین پەمان خۆش بێت یان نا کە هەموو جیهان " ئاوروپایی " یان " ڕۆژئاوایی " بوون.بە درۆژایی سەد ساڵ یان زیاتری داگیرکاری. کە کەلتووریش بەشێک بووە لەو ڕەوتە و کاریگەری بە سەر ئەدەب و هونەرەوە هەبووە. بە تایبەت لە کەلتووری وەک کەلتووری عارەبی . {{ ئەبەتە ئەمەی کوردیش لەم کەلتوورە دانەبڕاوین و بە دوور نەبووین ئەمەیشی گرتەوە بەو پێیەی ڕووداوەکانی ئەو ماوەیە باس دەکرە خاکی کوردستان و نەتەوەی کوردیشی گرتەتەوە. سەردار}}، کە لە سێ یەکی سەدەی ڕابردوودا ڕۆگەزی نووسینی ناسەردەمی وەک (ڕەمان) و (شانۆ) و (کورتە چیرۆک) و واتایەکی ڕوونتر لە ڕۆژئاواوە هاوردەکراوە، ئەمەیش جیاواز بووە لە ڕۆگەزەکانی گەلانەوەی خوازراو، وەک هەواڵ و ڕووداو و ناوازە و پۆگە... لەم نەوەندەدا شیعر بە بەویی قورتاری نەبووە، ئەویش (دیوانی العرب) و (العرب) کە ئازارجۆزی کاریگەری شاعیرە ڕەمانتیکی و هەمایی و سوریالییەکان بوو… ((پەخشانە شیعر)) لە گەڵ ئەمین ئەلڕەیحانی لە سەرەتای سەدەی ڕابردووەوە سەری هەڵدا، بەر لە شیعری تازە لە چلەکانی هەمان سەدەدا لە سەر دەستی شاعیرانی ئێراق وەک بەدر شاکر ئەلسیاب و نازیک ئەلمەلائیکە و بەیاتی و بەلند حەیدەری ……
لەرەدا پرسیارێک سەر هەڵدەدات،کە ناکرە خەمانی لە قورتار بکەین و گرەکە بیخەینەوو، ئەویش ئەویە چەمکی " هاوچەرخی " چییە؟ جۆن

دەتوانین ئەم "هاوچەرخی" یە عارەبییە دیاری بکەین.{{ بە پێویستی دەزانم بڵێم وەک وەرگێڕی ئەم باسە لێرەدا ئەوە بڵێم، ئەمەی کوردیش پێویستە پێ داگری لە سەر شرۆڤەی دەستەواژەی "هاوچەرخی" بکەینەوە و خۆ بە ئەدەبی دوورووبەر هەڵنەواسین، کە ئەمە زیاتر دەکەوێتە ئەستۆی بیرمەندانی بواری ئەدەبی کوردی و رووبەرووی ببنەوە}} تاوەکو بتوانین دەستەواژەی "هاوچەرخی" مان بگونجێنین.
بگوترێت "قەسیدەی هاوچەرخ" چی دەگەیەنێت ؟ و شاعیرەکە هاوچەرخە ؟ لە کاتێکدا ئەو دەقانە زۆر کەم دەچنەوە سەر ئاستووە، سەرەتاکەوە، کە زەمانی بوون تێ دەپەڕنن. دەکارێ لەمانەوە نزیک بێت، لە دەقی هاوچەرخدا لە ڕووی زەمان و شوێنەوە، چەمکی قووڵتر بە "هاوچەرخ" دەنگ ئەوە بێت کە داهێنەر لە ڕووی ئاوێتە بوونەوە پەیوەندییەکی دەگمەنی لە تەک ڕۆژگاری خۆیدا هەبێت. دەبێت "هەست" یا "سووسەکردن" یاخود "سەرپەرشتی" هەبێت، کە وای لە بکات خۆی لە خودی ئێستای دوورببکاتەوە بە واتا "لێرە" و "لەوە" بێت.لە نها و دادە . دەنگە جیاوازییە مۆژوویییەکە سەخت بێت وا پێشبینی دەکەین "ناوکی" هاوچەرخی بێت.
لێرەدا داهێنەرەکە بە تەواوی هاوتەریبە لە تەک بەها و دیدگا و ڕەباز و بنەماکانی بە بە مەترسی خستنە سەر دەخنە یا لێ کردنی لەوارەکانی و ئاوێتەکردنی بە سیاسی ، کەمایەتی، کەلتووری.دەشێ تەمومژی لە بەر دیپەکاندا بخوڵقێنێت، یان ئەو لە سەردەمێکی خۆیدا دەژی بە بە ئەوەی تێیدا ژیا بێت.
شاعیری مەدەرنەتە گەرەکە خودی خۆی تەواوینی بە سەردەمەکەی خۆی جێگیر بکات، تاوەکوو بزانێت نەک ڕەشنایی وەلە تاریکاییە، کەواتە هەدەرنەتە دەشە ئەوە بێت کە لەو تاریکاییە تێ دەگات، هەروەک "جرجە ئاگامبینی" ئیتاڵیایی وای بە دەچێت و لەمبارەیەوە دبژێت : (هاوچەرخی) بە خۆی ئەوەیە سیمای پەشوازی لە تەپەڵەک تاریکایی لە زەمانی خۆتدا بکەی" جی ووە دەدات کاتێک خەمان لە ژینگەیەکی یاساغ لە ووناهی دەبینینەوە، یان کە چاومان دەنوقێنین؟ کەواتە ئەو تاریکییە چییە کە دەیبینین ؟ زانایانی فسیەلۆژی دەمارگرژی ووونی دەکەنەوە نەبوونی ڕەشنایی زنجیرەیەک خانە لە دەراندری تەی چاودا هان دەدات، پەی دەگوترێت خانە ناتەواوکان، کە دەکەوێتە چالاکی و ئەم جۆرە تەوانینانە دروست دەکات کە پەی دەبین تاریکی، یان کەمی ووناکی بوونی نامێنێ.
ئەمە وا دەخوازێت داهێنەر توانایەکی تەدا بێت ڕەشنایەکان کۆری نەکەن کە مەدەرنەتەی تەدا هەدەت، لە سەر ئاشکرا کردنی دیوەکەی دیکە، کە تاریکی یا سێبەرە، ئەو کات تەنها دەتوانین دەستەواژەی مەدەرنەتەی بە دەربڕین، هەر کاتێ لە خوێندنەوەی دەقەکانیدا

هەستمان کرد ئەو لە سەردەمێکی تایبەت و دیاریکراودا دەژیت، کە دەگاتەوە بە ئێستا و لەشی جودا دەبێتەوە، بە پێی دیفاکتۆی خۆی یاخود نا، بە پێی بوون کە ئامادەیی نییە واتا ئابردوو، ئەم پێوەندییە تایبەتییە بە ئابردوو بە خۆی رووێکی دیکەی هەیە، ئەمە هەمیشە بە جیاکردنەوە لە ئابردوو ئێستا دەبینین، کەن لەم ڕوانگەوە ئابردوو یان لە بنەڕەتدا نزیکە، بەڵکوو مەدەرنێتەی دادەی مێژوویی دەکات، لە ناویدا لە ڕاڤەکردن ناوستێتەوە، بەو ئاراستەی کە کارپێکە لە ژیندا دەژی لە نێو شانە زیندەوەرییەکاندایە، ڕەنگە هاوچەرخ بنەماکانی لەم نزیکی بنەڕەتییە بدزیتەوە، دووریش لێی، خودی ئێستایە، مێژوونووسانی ئەدەب و هونەر وای دەبینەوە کە " پێک گەیشتن " لە نێوان کەن و تازەدا هەیە، بە هەی ئەوەوە نییە کە شەوە کەنەکان زیاتر خۆی وا نیشان بدات وەک ئەوەی جادوویەک بە سەر ئێستای تایبەتدا دەسەپێنێت، چونکە " کلیلی نوخوازی " بە خۆی لە کەندا شاراوە بووە، تازەیش هاوشانی بووە، بە هەکارگێڕ لێی بە ئاگا بووین، ئەوەی پێویست بە بە شیعرەوە ئەوەیە کە زمان بە خۆی " کلتوورەکە " ئەمە وەک خۆی لە ڕووی ڕەزمانی و پێکهاتەکەیەوە بە میراتی دەگرینەوە، وڵە دەوەمەندی دەکەین، بە هەر شتێکی نوێ و نوێکاری پێشهاتیش، هەر وەک ئەوەی کە داهێنەر ڕەگاکە دەبێی بە ئێستاکە ئەوەیە " شیعر میراتییە " یاخود شێوەیەک لە زانستی شوێنەواری هەیە، مەبەست لەویش گەڕاندنەوە نییە بە ئابردووی نزیک بەڵکوو نزیکایەتی بە ڕەسەنایەتییە، بە واتای ببورە کە لە ئێستادا دەژین .

لە ڕاستیدا ئەم دەستپێشخەرییە چێشێکە وا دەکات داهێنەر مەدیرن و هاوچەرخ بێت، یانی بەم زەمەنەوە لوولی کردووە و پێچاوێتییەوە، جا لە بەر ئەوە پێویستە زەر بە دنیایەوە بیار بدەین کە " مەدەرنێتە " چەمکێکی مێژوویی لە ڕەژئاوادا پێوەستە بە ئەو کەسانەی ئەم دیاردەیە بە پێی ڕەکخستنی زەمەنیی بە هونەری مەدەرنە و بە دیاریکراویش بە هونەرمەندانی پێکەرتاشی کە لە ساڵی ١٩٤٥ بەرهەمیان هەبووە، ڕەکی دەخەن، ئەمە جیاوازە لە هونەری نوخوازی ساڵانی نەوەد ١٨٦٠ – ١٩٤٥ .

لە ڕاستیدا ئەم پرسە جێی " ناکۆکییە " لە لایەک کەک بوون لە سەر سنووری کاتێکی دابڕاو، لە لایەکی دیکەوە لە سەر " بەهای هونەری " ئەو کارانەی کە سەر بەم بزاڤە یان ئەوی دین، هونەرمەندی مەدەرن کولتوورێکی هونەری بەرهەم دەنێت، وڵە ناخزێتە ڕەوتی ئەم بزاڤە هونەرییە یان ئەوی دی، بە واتا پێلین ناکرێ، بە (کلاسیک) هەژمار دەکرێت، یان " نا پێشڕەوی " یاخود " نامەدەرن " مادام مەدەرنە بە

واتای " هاوکاتی " یا " پێکەوە بوون " و " میتۆدی هونەری "پیادەکراو یا کۆک بوون لە سەر ئەم حاڵەتە دەت، پەیوستە لە پەیوەری کاری هونەری مۆدێرنە " تایبەتمەندێتی ئێستاتیکا " لە بەرچاو بگیرێت و سەختی بکاتەوە. بە هەی ئەوەی پێی دەگوترێت، (سەرپێشی هاوچەرخ) یان جیاوازی دیدگای هونەری، جا لە بەر ئەوە باشترە خۆ بە دەستی ئەو دەستواژیەوە نەدەین.
کە دەگوترێت " ئەدەبی هاوچەرخ " لکاوی زنجیرە زەمەنییەکە نییە، بەڵکوو هاوکات" جواناسی مۆدێرنێتە"یە " کە ئەویش لایەنێکی چەنگاڵیی " هونەری نوخوازي " یە، یا گوازتنەوەیە گوازتنەوەی " چەندایەتی چلەنایەتی " بەراوورد بە هونەری کلاسیکی، ئەمەیش ئەدەب دەگرێتەوە، بە پێی بەیاری ئەمە هەروەک " بییر بوردیو " دەڵێ : لەبەردا زەمەنێکی تایبەت بە ئەدەب هەیە، پەوانەکردنی ناگونجێت لە گەڵ زەروورەتی پەوانەیی زەمەنی مۆژوویی " سیاسی " یان " فۆرمی " ، بەم جۆرە پێناسەی مۆدێرنێتە سانا نییە هەروەک هەندێ کەس مەزندەی دەکەن، دیاري کردنەکەی بە " دەسەاتی ڕەخنە " ی هونەری یان ئەدەبی و دامەزراوە کەڵەایەتی و فیکرییەکانەوە بەندە، ئەو بە خۆی " ڕەزامەنددەری " کارەکانە و بە مۆدێرنێتەی هەژمار دەکات، یەکێکی دی دوور دەخاتەوە بە بە ئەوەی بە ماوەی بەرهەمهێنان یاخود تەنانەت کرێکی کارەکان و کاریگەرییە هونەرییەکانی لە فۆرم و سەرچاوە و کارەستەوە پەیوەستی بکات، تاوەکوو ئەوە ڕاست بە هەندێک بەڕن ئەڵێ ئەوە " هونەری مۆدێرنێتە" یە بە خودی خۆی " پێناسە کردنی هونەری " لەکەوتەوە، ئالەڕەدا بارگرانی پێشخستنی " بە خۆی " دەکەوێتە ئەستۆی ڕەخنەگرانی .

وەرگێران : سەردار جاف
شاعیر و ڕەخنەگر ؛ ئەڵمانیا

کێبەندی دافێس لە نێوان گوتار و کرداردا-2-.. عەلی مەحمود

محەمەد

بەشی دووەم

دافووس 55 ساڵ بوو ناوەندکی کاریگەری بە لەبیکردنی ئەلیگارشیەکانی جیهان, بە وتەی خۆیان لە کۆبوندکەیان گفتوگۆی چارەسەرکردنی کێشەکانی مرۆڤایەتی دەکەن, کەچی ساڵ لە دوای ساڵ بە سەرمایەی زیاترەوە دێنەوە بە هەمان شوێن, کەچی هەموو جارەکان لە دوای خۆیان کێشەکان قولتر دەکەنەوە, لە ئەوان کۆنگرەی 2019 بە کۆنگرەی ساڵی 2022 سەرمایەی ملیاردێرەکانی جیهان 4و7 ترلیۆن دۆلار زیادی کردووە, ژمارەشیان 573 کەس چووە سەر, ژمارەی هەژارانیش 260 ملیۆن زیادیان کرد, لەو لاوە نایەکسانی قولترو ژینگە پیستر و شێوەکان زەبروزەنگتر و ماوەرانکەرتر دەبن, کەمپانیاکانی بیمەو چەك و نەوت و تەکنەلۆژیا زەبلاحتر دەبن, لە پار ساڵەوە سەرمایەیان لە 13 ترلیۆن دۆلارەوە بوو بە 15 ترلیۆن دۆلار, ژمارەی ملیاردێرەکانی جیهانیش 204 کەس زیادی کردووە, کەچی ژمارەو رێژەی هەژارانی جیهانیش لە جێگای خۆیان چەقیون, بە پێی راپرتی نەتەوە یەکگرتووەکان 733 ملیۆن برسی هەبووە لە جیهان, 2,3 ملیۆن کەس ئاسایشی خۆراکیان نەبووە, کەچی 15 خولەك جارەك ملیۆنەرەك لە جیهان زیاد دەکات.
ئەوان نایانەوە پێنج بخۆنە سەر سەرچاوەی کێشەکان و گوێ لە بیستنی چارەسەرە راستقینەکان بگرن, کە هەموو دەردوو بێاکان سستەمەکەی ئەوانە, چارەسەریش تەنها سستەمەکە لەسەر بنچینەی هەر کەس بە پێی کارو بارهەمەکەی … موچەی بنەڕەتی بە هەمووان, ئاشتی و دادپەروەری دامەزرابێت.
ئەوان کار ناکەن بە ئەوەی چەرکەکە گەورەتر بکەن بەشی هەموو مرۆڤایەتی بکات, نەخۆشی و نەخوەندەواری و هەژاری و داگیرکاری چارەسەر بکەن, ئەوان دەیانەوێت چەرکەکە بە بچووکی بمێنێتەوە لە هەر بە خۆیان بێت, ئەوان باوەڕیان بە هاوکێشەی سفری هەیە بە چارەسەر , یان هەموو یان هیچ, هەموکێش بە خۆیانە.

دافۆس و ڕووشت
لەڕ لەم دافۆسە بەهشتیە, زەر باسی ڕووشت و ئەخلاق دەکەن, کەچی خودی ڕێکخراوی ڕێکخەری کۆبوندکە, کارمەندانەکانی چەندین کەیسی ئاکارییان لە ماوەی رابردوو تۆقاندووە, 6 ژنیان لە کاتی سك پەیدا نارەتەوە بە ماڵەوە, بە مووچەو بیمە لەکار دەریانیان کردووە, جیاکارییان بەرامبەر ڕەش پێستەکان کردووە, پۆلاماری سێکسی لە لایەن

بەرەوبەرە گۆرەکانەوە ئەنجامدراوە, ئەمە بەهاو ئاکارو ڕەوشتی ڕەکخەرانی دافوسە کە وانەی چارەسەری بەکاری و ڕەوشت و یەکسانی بە جیهان دەڵێنەوە.
ڕۆژانی کۆبەند داڤۆس جمەی دەت لە زەوی ئەتەمبیلە گران بەهاکان لە ئاسمانیش فڕۆکەی بزنس مانەکان, لە زەوی و ئاسمانەوە ژینگە پیس دەکەن, ستەکی گەشتی تایبەتی ئەرجەنتینی بە 150 دەلارو خواردنەوەی مارتینی بە 40 دەلار دەخەن و دەخەنەوە, لەناو هۆکانیش باسی برسێتی و پاکی ژینگە دەکەن.
کلاوس شواب دامەزرێنەری کۆبەندەکە دەڵێت: "ئەمە خەمان لە جیهانێکی دابەش بووەدا دەبینینەوە, کە دابەشبوونی کەمایەتی قووڵی تێدایە، متمانە نەماوەو بە هەی ئەم دابەش بوونەوە, پەویستە متمانە بگەڕێنینەوە, شواب دیارە لەی تەك چووە یان خەی لە گەلی دەدات, 55 ساڵە ساڵ لە ساڵی دواتر زیاتر متمانە لاوازتر دەبێت, متمانە کاتەك دەتەوە کە هەکاری دابەش بوونەکە نەمێنێت, دابەشبوونی کەمایەتی کەمگا بەسەر هەژارو دەوڵەمەند, ژن و پیاو, وڵاتانی باشوور و باکوور..... لەرە چارەسەر ناکرێت.
لە کاتەك کەنگرەی داڤۆس دەبەسترێت, خاڵکی سەرکی کۆبەندەکە ژینگەیە, گۆڕانکاری ژینگە ساڵانە هەکاری مردنی 14,5 ملیۆن کەسە لە جیهان , لەوانە 8,5 ملیۆن کەس بەهەی لافاوەوە, وشکە ساڵی 3,2 ملیۆن کەس و زیانی 5,12 ترلیۆن دەلارە لە جیهان تا ساڵی 2050 .
بە پەی داتاکانی ڕەکخراوی (World Inequality Lab) لە ساڵی 2021, 1% هەرە دەوڵەمەندەکانی جیهان بەرپرسن لە دەردانی 17%ی دووەم ئەکسیدی کاربۆن, 10%ی هەرە دەوڵەمەندەکەی جیهانیش بەرپرسن لە دەردانی 50%ی دووەم ئەکسیدی کاربۆن لە جیهان, ئەمە جگە لە کارگاو کارخانەکانیان, بۆیەکی دیکەشیان زیاد کرد, ئەویش دابین کردنی وزەی زەرە بە ناوەندەکانی کۆگاکانی داتا, بە کارکردنی زیرەکی دەستکرد.
لە هەمووشی سەیرتر دافەسیەکان شاگەشکە بوونە بە دەرچوونی ترامپ, لە لایەك باسی ژینگە دەکەن, لە لایەکی دیکە ترەمپ دوای دەستبەکار بوونی یەکەم بەیاری دەرچوون بوو لە ڕەکەوتننامەی پاریس بە ژینگەو دەرچوون لە ڕەکخراوی تەندروستی جیهانی و.....
باسی ئاشتی دەکەن, دەرکەوت مایکرۆسەفت و گوگە بەشداریان کردووە لە تاوانی جینۆسایدی غەزە و هاوکاری سوپای ئیسرائیلیان کردووە, باسی ئیلەن ماسك و مانگە دەستکردەکانی مەکەن, فیتنە نیە تەی نەگلەت.

نایەکسانی لە سلیکۆن ڤالی

ئەمانە کە باسی چارەسەری و برستی دەکەن, کەچی هەر کەبانەد دەرگاکەی داخرا تا سالی داهاتوو, دەست دەکەن بە کەمکردنەوەی هەزی کار و بەکارکردنی کارگەران و کەمکردنەوەی کرێ.
دابەزینی کرێ تانەت کرێکاری سلێکەن قالیشی گرتەتەوە, کرێکارێك کە بەوانامەی ناوەندی نابەت لەرێ 33000 دۆلار لە ساڵێك وەر دەگرێت کە سێیەکی موچەی خاوەند بەوانامەی زانکۆیە.
بە پێی ئاماری ساڵی 2021, 23%ی کارگەرانی سلیکەن قالی لە خوار پلەی هەژارین, 3% زیاتر لە چاو ساڵی 2019.
کەچی دە گەورە ملیاردێرێ یەکەمکەی جیهان, کە نیان ئەهلی سلیکەن قالین, لەم ساڵدا هەر خولەکێك 3,7 ملیەن دۆلار چێتە سەر سەرمایەکانیان, رۆژانە هەر یەکێان 100 ملیەن دۆلار قازانجیان کردووە, پشکی ئیلەن ماسك نزیك 6 جاری ئەم داتایە.
ئەگەر ئەوان 99%ی سامانیان لە شەو رۆژێکدا لە دەست بدەن, هەر بە ملیاردێری دەمێننەوە.
لە 23 رۆژی یەکەمی ئەمساڵ , 10 یەکەم دەوڵەمەندەکانی جیهان, کەی گشتی 105 ملیار چووە سەر سامانیان, کەی سەرمایەکانیان گەیشتە 2,1 ترلیەن دۆلار.
لە کاتێك چارەسیاریان پێ نیە بە کەتایی هێنان بە هەژاری, کەچی پێشبینی دەکرێت بە ساڵی 2027 جیهان ببێتە خاوەند حەوت ترلیەنەر, کە ئێستا خاوەنند 16 ملیاردێری سەروی سێت ملیارین, چواریان لەسەروی دووسەدەون, یەك لەوان ئەمڕۆ 434 ملیار دۆلار سەرمایەکەیەتی, تراپیش مژدەی کەمکردنەوەی 5800 ملیار دۆلار باجی پێیان داوە تا 10 ساڵی داهاتوو.
لە کەتاییدا ماوەتەوە بڵێین ئێستا ئەم ئەلیگارشیانەی دافس مەترسین بەسەر دەستکەوتکانی رابردووی مرۆڤایەتی, جیهان بەرەو چارەنووسکی رەش دەبەن, دەستوردانکانی ئیلەن ماسك لە سیاسەت مرۆڤایەتی بردەتە قەناغکی مەترسیدارەوە, دیموکراسیەتی لیبرالی بردەتە ژێر پرسیارەوە.

ماویەتی..

بە خوێندنەوەی بەشی یەکە:

[ئایا دافس نایکسانی کەم دەکاتەوە؟.. 1.. عەلی مەحمود]

چەمکە بنەڕەتیەکانی ژاك لاکان.. ئیبراهیم موحەمەد (ئیبراهام لەقای)

ئەوی دی/Other/Auter

دەکرێت چەمکی ئەوی دی بە ئاڵۆزترین چەمک لەنێو کارەکانی لاکان ئاژمار بکەین، چونکە کاتێك لاکان لەسیمینارەکان ئەم چەمکە بەکاردەبات، هەشتا واتا و حزوری خۆی بەدەستنەهێنابوو، بەڵکو بەشێوەیەکی گشتی ئاماژەی بە "خەڵکی دی" دەکرد، هەر چەندە فۆید چەمکی "ئەوی دی" بەکارهێنابوو و باسی کەسی دی پێکردبوو، ئەوی دی(dere Andere) هەروەها ئەوی دیتری(das andere)، بەڵام لاکان وا پێدەچێت ئەو چەمکەی لە "هیگڵ"ەوە خواستبێ، ئەمیش کاتێك ئاشنایی فەلسەفەی بووت لەکاتی گوێگرتن لە وانەکانی "ئەلیکساندەر کۆژیف" لەنێوان ساڵەکانی ١٩٣٩-١٩٣٣.

لەساڵی ١٩٥٥ هەڵەکەی یەك لاکارەویی لەنێوان "ئەوی دی بچووك" و ئەویدی گەورە" دەکەشێت، بەوشێوەیە لەوە بەدواوە جیاکارییەك دەچەسپێنی و پارێزگاری لەپێگە سەنتراڵەکەی دەکات بەدژایی کارەکانی، لەم خاڵە بەدواوە لە هەڵکار(جبر)ی لاکانی ئاماژە بە ئەوی دی گەورە دەکرێت بە بەپیتی گەورە، و ئەوی دی بچووك بە پیتی، لاکان بانگەشەی ئەوە دەکات ئاگادارببوون لەو جیاوازیە زۆرەی بە مومارەسەکردنی کاریشیکاریی، و لەسەر دەرونپشکنیار ئەوەیە "بەجۆرێك هەڵگری ئەوپەڕی زانین بێت دەربارەی ئەو جیاوازیەی نێوان بچوك و گەورە. تا لەتوانایيدا هەبە بتوانێت خۆی بخاتە جێ ئەویدی گەورە نەك ئەوی دی بچوك.

ئەوی دی بچووك، ئەو ئەوی دیەیە کە فعلان ئەوی دی نییە، بەڵکو وێنایەکی فەنتازی و جەکەوتی ئیگۆیە بۆیە <dال> جارێك ئەوی دی بچوك دەنوێنێ و جارێکی تر ئیگۆ دەنوێنێت لەشێوەی پیتی لەهەمان کاتیشدا هاوتاو، و وێنە ئاوینەکەیە، لەرەوەیە ئەوی دی بچووك بەتەواوی لەنێو سیستەمی فانتازی تەماركراوە.

ئەوی دی گەورە، ئەوی دیکی هەڵدەنەتەوە و ئەوی دیکە، ئەوی دی ناو سیستەمی فەنتازی فریودەری تێپەڕاندوە، بەجۆرێک نانوێنرێتەوە لەبەرگەی تەماهی بوونەوە، لاکان ئەم ئەوی دیە[گەورەیە] پێشنیە هاوسەنگ دەکات لەگەڵ زمان و یاسا، هەر بۆیە ئەوی دی گەورە تەمارکراوە لەنێو سیستەمی هێمزی، لەڕاستیشدا ئەوی دی گەورە، هیچ نیە جگە لە هێمزی کە بەرجەستەبووە لە وێنەی تاکەکدا، لە بەرامبەر تاکەک، بەپێ ئەمە بێت ئەوی دی<گەورە> زاتیکی تر لە ئەوی تریە پێشیی و تاکتیە نانوانراوەکیدا، و لەهەمان کاتیشدا ئەو سیستەمی هێمزیە و پردەکە بە ئەو پێیوندیە کە لەگەڵ ئەوی دیدا دروستبووە.

بەڵام ئەوی دی مانایەکی دیشی لاوەکی هەیە، ئەوی دی بەمانای <سیستەمی هێمزی>یش دێت، بەڵام دەبێت< یەکمجار درک بە ئەوی دی بکەین ئینجا دەوەم وەک پێگە و مەوقع، ئەو پێگەیەیە کە قسەکردن تێدا دادەمزێت> واتە دەکرێت قسە لەسەر ئەوی دی بکەین وەک زات، بەڵام تەنها لەچوارچیوەی مانایی لاوەکی، واتە بەو مانایەی زاتێک ئەو پێگەیە وەردەگرێ، بەم شێوەیە ئەوی دی بەرجەستە دەکرێت لەبەرامبەر زاتێکی تر.

لەڕاستیدا ئەوی کە گوایە "قسە سەرچاوەکەی ئیگۆ نیە و تەنانەت زاتیش نیە، بەڵکو ئەوی دیە"، لاکان جەخت دەکاتەوە کە قسە و زمان لەجێگایەکدان لەدەرەوەی کەنتڕۆڵی هۆشیاری مرۆڤەوە، ئەوان لەجێگایەکی ترەوە دێن، لەدەرەوەی ئاگایی، هەر بۆیە <نەست گوتاری ئەوی دیە> و لەڕاستیدا درک کردن بە ئەوی دی وەک پێگە، لاکان ئاماژە بە تێگەیەکی فرەید دەکات لەناو مەیانی هێوداوە دەرونیەکان و بەڵام ئەمەش بێت وەسفی نەست دەکرت بە <مەیانی ئەوی دی>.
دایک یەکەم کەسە پێگەی ئەوی "دی گەورە" وەردەگرێت بە مناڵ، ئەو یەکەم کەسە گوێی لە هاوارە سەرەتایەکانی کرپەلەکەی دەبێت، بەجۆرێك مانای پەدەبەخشێت، و دەیکات بە پیامێکی دیاریکراو و مانادار، کاتێک گریە "خەسان" دروست دەبێت کە بە مناڵەکە هێوندەبێتەوە کە "ئەوی دی کامە و پڕۆفکت نیە، نەقسەک لەویدیدا هەیە"، بەوشێگەلێکی تر، هەمیشە دالێک نەقسە لەناو فەرهەنگی دالەکانی بونیادنراو لەلایەن ئەوی دیەوە. ئەوی دی پڕۆفیکتیی ئووستوریکە -کە بە پیتی لاتینی گەورەی دەنوسرێتەوە لەنێو جەبری لاکانی- بوونی نیە، لەساڵی ١٩٥٧ لاکان شیکردنەوەی شێوەیی بە ئەو ئەوی دیە ناقسە دەکات لەڕێگەی هێنانی خاڵێک بەسەریدا ، بە ئەوی بەم شێوەیی لەبەت(A)، تا ناوەکی تر بدات بە ئەوی دی خەسڵەراو،

تا ئەوی دی ناقس ببێت بە ئەوی دی خۆساو.

هەروەها ئەوی دی بریتیە لە <گەورەگەزی تر> گەورەگەزی تر هەمیشە ئافرێتە بەرامبەر زاتی نەرینە و زاتی مێنایش بەهەمان شێوە: <پیاو هەندەستە بە بینینی وەستگەی تەبدیل، بەجۆرێک ئافرێت دەکات بە ئەوی دیک بەرامبەر بەخۆی، هەر وەک چۆنیش ئەوی دیکە بەرامبەر بە پیاویش.

سەرچاوە:
https://plato.stanford.edu/entries/lacan/
Jacques Lacan (Stanford Encyclopedia of

تینووی ئاڵا.. شیعری ستار ئەحمەد

شەو گڵنەی ئەستێرەیەکی خوماربوو
زریوە لەبادا سەمای باڵداری دەورژان
شنەیەك لەهۆڕە دەتراو
گەواڵە بەفرەکی خستبووە سەرشان
ئەو بانگەی لەگرمەی هەور دەترسا
سیمرخی هەنگاوێك دەندەی دەهاویشت
دەروازەی رێیەکی تارمایی کەڵەو
بە چیا دڵی خستەتە سەر پشت
ئەواران لەناڵەی هوزاری باڵەش
گەرووی دیواری ژووورەکەم
بەئەسکەم ئارایشت دەکرد
دەموت نەخوازە هەڵیەك برسی
چۆنووکی بە کەرپەی ئەوینی ئاڵم
بە عەشقێك سروەیەك بخاتە ماڵم
بکاتە پەیژەی روبارێك بڕپرد
لانەیەك خۆنەهەور دەکاتە لانکی
تارمایی چڵکی دارسێوی عومرم

لەسۆزی تەنی چیا وەردەدا
لەسۆنگەی شەوچرای
خەمۆکی قەترانی دەگەڵم
بۆ ئەوەی ناوکی سەحرایەك گەرمەشین
بەگاشە بەردی لوتکەیەك ببۆم
ـ با ـ پەیامەو چقڵەزا دەماڵێ
ـ ڕۆ ـ خەرمانی سۆزەو
بەستەی داد دەڵێ
ـ هەور ـ چەرمی پاڵتۆی لاڵێکە
لەعەشق تێدەگاو
ناتوانێت نەبێتە هاوشینی عەوداڵێ
هەورو سۆز
عەشق و با
گڵێنەی شەوێکن
ئەستێرە دەکەنە شارێکی پڕچرا
گەواڵەو لوتکەی چیا
باڵدارو هێلانەی پەرستگا
دروشمی خاکێکن تینووە بۆ ئاڵا

ستار ئەحمەد

•